

LETO 1959

IZLET U SRBIJU. — Pet-šest dana u selu na samom Moravu. Ako Srbija uopšte ima svoje „srce“, možda smo tu! Medvednja kod Trstenika, selo sa autobuskom vezom sa Trstenikom i Krusevcem, sa jednom kafanom i bilijarom-automatom, sa jednim spomenikom borcima palim u Revoluciji i Domom kulture spolja neokrećenim ali „renoviranim“ unutra, sa jednom bioskopskom pretstavom nedeljno i sporadičnim komedijama u izvođenju Kulturno-umetničkog društva; čiju partisku organizaciju vodi Mile zvanu Mičurin, bivši pohadjac kurseva, knjižničar i prosvetitelj, a sada pomoćno osoblje Doma kulture; čije puteve, vodovod i električno svetlo uvode i grade seljani skoro potpuno na svom trošku; čija je škola pobedila u prošlogodišnjem takmičenju osmoletki Srbije.

Radi te škole i dolazim, ali je drugo filmska traka a drugo je dnevnik. Da bih prikazao napredovanje sela dovoljno je da snimim dovršeni seoski put, jednu srbijansku kapiju i česnu u dvorištu, da zatim kamera udje unutra „pameteći“ uzgred neki detalj kojim se indentifikuje „lokacija“ i da najzad slika lavabo u seoskoj kući A ovede? Možda razgovor sa Disom Baičević, starijom velikom tako tek što je prešao pedesetu, ali mladim po sluhu, po poverenju koje ima u Miladinu, svog sina. „Dok su nam rezali porez ovi ovdje, teo je da ide Petru Stamboliju na žalbu i ja ga pošaljem...“ Onda Miladin: „Da mi verujete ovo. Ovako ja razumem ovaj lavabo i ovaj radio i seme ovo što nam dobavlja zadruga, a to je socijalno! Ali bez zakona ništa. Da mi verujete, ništa bez zakonitosti!“ (Baš tako je rekao, sa nešto pomerenim akcentom.) „Strezali nam bili, eji brajko — pre deset godina — da plaćamo porez za godinu 300.000. Ja podjem u vladu Srbije i bogami nam odrede da četiri godine ne plaćamo poreza ni dinar božiji...“ A sad plaćam 50.000.“ Disa klima glavom i sluša: „Sa ovim vodovodom...“ svi su obećavali. (I oni pre rata i ovi sad — upada Disa.) Dok ti nije nekome da izvinate, došlo odande uglavu da se socijalno, da kažem, izgrađuje pomoću tvoji rukini. Da damo svi po 10.000 po hektaru, nešto će i opština i da se ne mučimo ko Ristosi. Jedan — ovaj ovdje preko puta nije mogao a i nismo znati tel da mu uvedemo, a uveli smo Nati, ovaj dole, njen čovek je pozimuo baš pred kraj rata.“ Druga je to priča koliko i jedan domaćinski doručak (rakija, kajmak i sir, riba, vino). Ubeduju na obojica, naročito matori, da bi se odrekli zemlje ako bi bilo pitanje zemlji ili-svetlo, radio i vodu. I podupiru to ovakvim razlozima: lakše ti je lepo živeti makar samo od onoga što na stoci zaradiš, nego da se nakupuje imanja pa da ceo božiji dan obilaziš, da ležeš u pantalonima, da...

Druga dana išli smo čezama i obilazili zadrugu imanja. Nekada su zadruga i ekonomija postojale svaka za sebe. Poljoprivredni tehničar nam objašnjava kako će za koju godinu tačno 500 hektara biti pod lozom, kao je zadruga uspešla sa italijanskim pšenicom, ali je poslednja u srezu sa hibridnim kukuruzom. Tehničar ima oko 35 godina i voli da mu govori bude doteran, ulickan (to se ovdje sretno kod mnogih ljudi, — i Dobrica Čosić je iz susjednog sela). „Seljak je naš duševan. Duboka mu duša, pa u njoj svašta ima. Ima i pokvarenosti. Neće da veruje dok ne vidi, a ne može da vidi ako nije rodna godina. E, ova godina radi za nas. Sad je sve ko na suncu!“

A u školi celo sam vreme mislio o Junusu Divanoviću, upravniku šiptarske osmogodišnje škole u Vladimiru, sedam kilometara od albanske granice. Junus je napravio najbolju školu u Crnoj Gori i tu je sve lišilo na ovu ovdje samo je bilo još minijaturnije. (U novim, reformisanim školama sve je kao ozbiljno, kao pravo, ali je minijaturno i tu se krije posebna čarolija i za decu i za nastavnike.) Dakle, kod Junusa je sve bilo minijaturnije, a ima još jedna razlika: on je sve to sam, samo on i deca. Ovdje, raspitujem se i utvrđujem: upravnik (vanpartijski — ne znam je li to važno) imao je silovitu inicijativu i nešto korisne demagogije, deca su malo pomogla oko uređivanja dvorišta i krečenja voća, a sve ostalo uređili su seljaci. Dugačko je, ali nabrajam: tri pozornice dostojne svake beogradske osmoletke, školski ogledni vrt, fiskulturni poligon, vitrine, zoološki vrtači, streljisti, ograde, velika njiva sa italijanskom pšenicom, — što nekih burgijica, treba dan da se to sve vidi.

Doživeo sam ovdje i jednu malu tugu: kraj same škole je dom dečta fašističkog terora, i u razgovoru o svemu i svačemu mali Bugi odjednom bubne: „More šta je život! Morava te othrani Morava te sahrani!“ On je ovu parafrazu čuo i oćigledno ju je shvatio na svoj način, a izrekao ju je na način najvećih glumaca. — Deca ova ne žive ni bajloslovno ni osobito loše, ali se u neke od njih uvlači osećanje samooće, napuštenosti, rezignacije. I koliko oni brže sazepravaju od ostale dece, toliko im to sazrevanje teško pada: nema ko da ih uputi da bi im stasanje išlo u najboljem pravcu.

Još samo nešto da zabeležim: uveče u kafani ljudi prilaze i rukuju se i uza svakog se nešto kaže — ovaj je napravio one kaveze, ovaj je dvanajst kola peska doterao... A ljudi se osećaju ponosni, ponašaju se kao deca koju pohvaljuje učitelj, a to opet ne izgleda smešno. Naprotiv: ohrabruje i prikazuje se kao najprirodniji život.

Vračajući se gledam Srbiju iscepanu i isparčanu kao kakva Mondrijnsova slika. To je čudesno lepa kompozicija, ali svako ovo parče živi svojim inokosništvom, svojim mogućnostima i svojim nemodi. Zaustavljam autobus da bismo snimili uvek standardan i uvek uzbudljiv pejzaž male vodene i skele koja upravo prelazi Moravu. Jedan čovek prolazi pored nas, stariji već i već zahaćen gradskom konfekcijom. Ne znam kako mi je baš u tom trenutku došlo: „Jeste, rasparčana je i usitnjena ova Srbija, ali je u njoj sem te rasparčanosti i ove skele ostao isto samo još onaj doručak. Drugo, sve drugo se menja ako već nije promenjeno.“

JEDAN KONGRES. — Početkom juna održan je IV Kongres Saveza komunista Srbije. Iz pozdravnog

govora Svetozara Vukmanovića-Tempe izdvajam ovaj deo za mnoge „veltsmerace“ koji ne razumeju našu novu privrednu politiku: „Svaki pokušaj da se sprovede princip raspodele materijalnih dobara prema potrebama ljudi u uslovima privredne nerazvijenosti nužno vodi usporavanju i čak stagniranju proizvodnih snaga, na jednoj strani, i jačanju elemenata prinude u radnim odnosima od strane administrativnih organa, na drugoj strani. I sa tog stanovišta je razvijanje neposredne demokratije, izgrađivanje organa preko kojih svaki pojedinac neposredno upravlja i odlučuje o opštim pitanjima i svome položaju i svojim potrebama — sastavni dio borbe za socijalizam.“

Jovan Veselinov je govorio o industrijskom poletu Srbije (danas je proizvodnja veća 3,5 puta od one u 1939, a u odnosu na celu predratnu Jugoslaviju, današnja proizvodnja Srbije je veća za 34%), zatim o poliojivredi i komunama, o daljem razvijanju samoupravljanja i potrebi još bržeg ustoličenja novih odnosa među ljudima, o brizi za mladi narastaj („Vrlo često smo spremni da kritikujemo našu omladinu, ne zato što ona ide krivim putem, nego i zbog toga što je ne razumemo, što nismo u stanju da vidimo da nove generacije unose novo u naš život, u svoj život, da idu i moraju ići dalje od starijih generacija u svemu...“), o pitanjima nauke i umetnosti. O ovom poslednjem, za nas najinteresantijem, Veselinov je pokušao da još više razradi osnovne postavke Programa o ovim pitanjima. Naročito je značajno njegovo ukazivanje na nebriljiv odnos naših istoričara prema XX veku i prema metodu pisanja istorijskih udžbenika. (Sa druge strane čujem da udžbenici istorije u jednoj našoj republici direktno bude šovinističke ideje.)

O pitanju umetničke slobode i odnosu stvaralac-savremenost Veselinov je rekao neke nove misli: „Naš čovek i naš sistem imaju slabosti i mana, protivučnost i unutrašnjih sukoba, i o tome treba govoriti. Ljudi u društvu, pa i našem, nisu podeljeni na čistuncu i poročne. Ali, mi verujemo u tu dobre strane našeg života jače od slabijih, da se treba vaspitavati i na jednim i na drugim, a da nam najviše koristi ono što je pozitivno i što nas vodi napred.“ I dalje Veselinov ističe: „Govoriti o svemu što karakteriše naše društvo znači i kritikovati i oduševljavati se, jednom rečju boriti se“. Ipak, Veselinov ne vidi mogućnost služenja dobru „Istinama o velikom zlu“ ili, i ako je vidi, on joj ne dozvoljava da ima ravnopravan položaj sa mogućnošću vaspitavanja čitalaca na dobrim primerima: „Napredni ljudi će sigurno položiti od toga da pre svega budu korisni društvu, da prilaze čoveku sa ljubavlju i da ga potsećaju na njegove slabosti, da mu ukazuju na njegove vrline, čovečiji ponos, na to da je on čovek, stvaralac novog društva, ne zbog toga da bi ga pretvorili u samozadovoljnog ubračenjaka, već da bi mu pomogli da ide još dalje, da bude još veći i samopouzdaniji“. U ovako oseštivim pitanjima Jovan Veselinov je pokazao najveću meru opreznosti, ali se, bar se meni tako čini, trebalo ograditi i nekim našim još u potpunosti nedozvoljenim uslovima. Budući da ovakve postavke ne mogu važiti i za vreme kada će svest naših ljudi biti daleko stabilnija. (A treba se setiti na kom je nivou ta svest bila pre deset godina i očekivati s pravdom da ta stabilizacija neće ići nimalo sporu.)

Sve ovo ispisujem jer se ovih meseci, malo aljkavo (što znači i sa dugim razmišljanjima) bavim aktuelnošću koju sam nazvao „između tendencije i dekadencije“. Gde je ta granica koju pisac dobre namere i dobre obaveštenosti ne sme da pređe da ne bi bio istinski dekadent? Ima li takve granice ili je svako određuje prema svojim osećanjima psihologije, istorije, sociologije?

SPOR „POLITIKA“ — „KNJIŽEVNE NOVINE“ — Jovan Veselinov je govorio o nedostatku principijelne marksističke kritike kod nas, a izveštaj kongresne Komisije za ideološko-politička pitanja sadrži i ovakvu konstataciju: „Samo po sebi nije normalno što ima lutanja i idejnih stranpatica, Nenormalno je, naprotiv, to što nema uvek dovoljno ideološko-naučne i kulturno-estetske kritike i borbe protiv takvih pojava, što se one često prikrijuju ili negiraju u grupskih ili malogradskih liberalističkih pozicija i što to ponekad čine i sami komunisti kad kod njih zataje osećanje naučne, umetničke, a pre svega društvene odgovornosti za oblast u kojoj deluju.“

Eto, zbog toga i jedino zato izbio je sukob između „Politike“ i „Književnih novina“. Šest članova žirija Udruženja književnika Srbije dodelilo je godišnje nagrade šestorici pisaca za dela objavljena prošle i prethodne godine. I kako u žiriju nema nijednog autoritativnijeg imena (bar za mene a etvo pa prosudite: Djuro Gavella, Zoran Gavrilović, Nikola Drenovac, Marijan Jurković, Borivoje Nedić i Predrag Palavestra) i kako su već mnoge nagrade za te godine već bile prošle, desilo se da je nagradjen i izvestan zbir pisaca koji to ne zaslužuje. Nagradjeni su doduše i Mihailo Lalić i Miodrag Bulatović, ali i neki pisci o kojima nema potrebe da se mnogo govori, još manje

da se piše, (jer nisu zahvalni i duboki rudnici, nego plićina, makar se bavili i kosmičkim problemima). „Politika“ međutim shvati da nagrade nije trebalo podeliti tako i naročito ne u slučajevima kad su dela bila problematične ideološke osnove, i objavi nepotpisan komentar. Zatim Erih Koš u „Književnim novinama“ objavi preglasnu tiradu „Taj odvratni zanat spisateljski“ u kome se hitno ostrvi na „recidiv ranih administrativnih metoda i pokrupan korak nazad“. U istom broju su servirane kritike Branka Pejića, Predraga Palavestre, Sinise Paunovića, Cede Minderovića i drugih o nagradjenim knjigama i onda smo se setili šta su sve objavljivali „Književne novine“. Pa je „Politika“, opet nepotpisano, odgovorila da ima pravo da brani „srpsku kulturu“ (?), e, a onda je najsmelijeli mladik, Miloš J. Bandić rekao svoju reč: „Nemamo mesta za citanje, ali kažimo da je Bandić preuzeo celokupnu objektivnost beogradske književne šaršije isključivo na svoje ime, da je uspeo da došokci Oskaru Daviču rekavi mi da je „Beton i svici“ karikatura socijalizma (Ako njemu tako i treba, šta se uopšte bavi socijalizmom šta uopšte on tu traži?) i da je napravio nekoliko duhovitih kalambura („argumenti“, „glas nečije intrigantske jadošti, glas nečije pakosničke jadošti“ itd.) Iz Uprave udruženja istupili su (čitaj pažljivo): Mladen Oljača, Nikola Drenovac, Branko Miljković i Velemir Lukić, jer se Uprava bez njihova zvanja naknadno ogradila od odluka žirija.

Spor ni ovim nije završen, iako „Politika“ odustaje od dalje diskusije (po mom mišljenju vrlo neodgovoran stav superiorna i veliko poverenje u čitaoca i „Politike“ i Književnih novina“). „Komunist“ objavljuje i drugu kritiku Pavla Broza na roman Mladena Oljača „Molitva za moju braću“ raspirujući diskusiju oko jedne knjige koja nije zavredela toliko truda. Nesrećni Oljača! Sta se sve oko tog romana ne isplete. A ako je verovati mome sećanju, svemu su krivi kritičari-prijatelji (Palavestra, Minderović), koji su pokušali da „Molitvu...“ uzdignu do Dos Sosa, Barbisa, mladog Remarka i Krleža, a da se nijednog trenutka ne sete sitnice da je jedno biti ratnik a drugo revolucionar. I da, ako je Oljačina knjiga uopšte dokument o nečemu, onda to nikako nije naša borba i njeni nosioci, već jedan deformisani i iščašeni nedorastenik koji nikako nije mogao da se uveri da je revolucija bar nešto malo iznad večeršnjih ljubakanja. Sva sreća da je Oljača konačno dobio jednog većeg branioca (Dr. Mihailo Marković) koji je znao da, ne mešajući se u književne analize, rasturi napad Pavla Broza jednom običnom logičkom barozom. I tako, pre nego što se leto završilo, došli smo dotle. Sad treba očekivati plenum i veću odgovornost (inače odgovornih) pisaca prilikom angažovanja odnosno neangažovanja u udruženju, u „oblasti u kojoj deluju“.

A je li se ikada neko setio da treba podizati kritičare? I naka sebi dozvolim čak da mi se prebacu da se namešam (a neće validaj) moram ovdje da zapišem: da li je baš Univerzitet jedina ustanova koja mora da se brine o budućim diktatorima ukusa i estetičke? znate li možda nekog recenzenta koga više čene od spretnog kriminalnog reportera iz istog lista? znate li možda još neki list sem „Književnih novina“, gde bi se moglo brzo i efikasno reagoovati na svakojake stupidnosti u ovom jednom Književnom listu? A druge gluposti oko? I znate li možda napor koji jedan kritičar treba da uloži da bi mogao da otputuje u inostranstvo ili možda mislite: „Ni Bjelinski nije znao tuđe jezike, pa je bio dobar kritičar!“

Nego, bilo je još događajia ovog leta. O ovom sam ovoliko pisao, jer ga shvatam kao simptom koji ne bi smeo da se oglaš i drugi put.

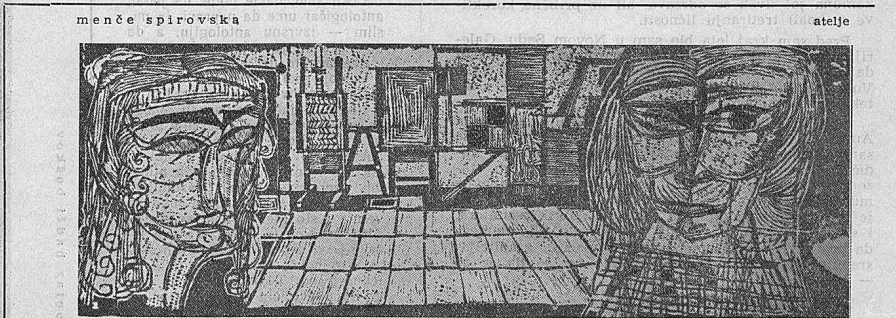
PRAVO LETOVANJE. — Bio sam na godišnjem odmoru u Zadru i Dubrovniku i iskreno govoreći nisam se mnogo bavio vestima i novostima u diplomaciji.

Ali me jednoga dana, pod najvrljim mediteranskim suncem, iznenadila prva strana „Borbe“: fotografije Hruščova i Ajenhauera — jedna pored druge. Posle izložbi koje su izmenjale dve najveće sile (kad će doći vreme da ih ne gledamo tako?), dva državnika su se sporazumela da razmene posete. Bilo je smešnih stvari još pri susretu Niksona i Hruščova (ustvari Nik i Nikita su i unatačiji jesenja hodočašća), i naročito je bilo smešno upoređivati kako ruske a kako američke novine prenose taj susret.

Posle neuspele konferencije ministara u Ženevi — ovo je, bogami, ohrabrujuće!

Nešto pre kraj leta Ajenhauer je obišao Evropu i svoje saveznike. U poslednjem trenutku odlucio je da prvo poseti Adenauera, i to je prilično podiglo prašinu (a i samopouzdanje najbandoglavije posle Dalsove smrti). Ne zna se šta je Ajenhauer obećao De Golu na sastanku u Parizu o žeravici ovom pitanju Alžira, ali se zna da je „Operacija Kabilija“, kojom je general Sal bih predvideo da likvidira oslobodilački pokret Alžira, doživela vrlo glasnan poraz. A Amerikanci imaju svoje interese u Severnoj Africi i ne kriju ih ni od svojih saveznika Francuza.

Ovog leta čulo se da će Francuska ispaliti svoju atomsku bombu u Sahari. Engleski novinari su utvrdili (Nastavak na četvrtoj strani)

DOOSINTEZE

li da je to francusko-nemačka bomba ustvari, ali su Francuzi pokušali da demantuju te vesti ne pokušavajući da uzgred demantuju i sve brojnije vesti o nemačko-francuskom prijateljstvu.

Eh, zapletoh se u politiku, a imao bih toliko da ispričam o Punta Miki, malom studentskom odmaraštu kraj Zadra, o Dubrovniku i Desetim letnjim igrama (koje mi baš nisu ostale u najlepšoj uspomeni, izuzev nezamenljive prirodne scenografije), o Lokrumu i Stradunu, o jedinom boemu-pesniku Beograda koji se odmarao od Bezistana i Kleli pred Gundulićevim spomenikom itd. Ali važnije su se stvari desile kad sam se vratio sa odmora; uostalom, zato sam i isao na odmor.

SOVJETSKA IZLOŽBA U BEOGRADU. — Devetnaest sovjetskih slikara i vajara u paviljonu na Malom Kalemegdanu izložili su sigurno preko 70 svojih radova. Ne da bih se izuzeo od ostalih, ali mi je bilo smešno: ja tu umentnost uopšte nisam razumeo. Sfer koji vozi u ustanovi gde radim izaziva me i kaže: „Ajde kaži jednog ludaka koji to ne bi razumeo” i onda sam se zamislio i utvrdio da upravo ja mnoge stvari, ne baš sve, ali mnoge — uopšte nisam razumeo. Negde su mi pomagali naslovi dela (jedan lepo razvijen momak diže kamen sa zemlje izdahujući, i to se zove „Kamen — oružje proletarijata”), a negde me baš to zbunjivalo. I ne pravim se šeret, ozbiljno tvrdim, mnogo štošta nisam razumeo. Pomenuta skulptura J. Sadra lepo je izrađena, ali zašto bi kamen bio oružje proletarijata i zašto bi taj proletar morao da bude onako besprekorno sličan bacatu koplja. Taj vajar je na svoju sreću zastupljen i portretom Gorkog i još nekim radovima; ali ima još jedna njegova skulptura ideološke prirode („U novi život” ili slično) gde jedan praznoglav mlađak nosi zastavu sa petokrakom i još nekim amblemima. Smetalo mi je što je taj mlađak toliko zadovoljan da me nimalo ne uzbudjuje; naprotiv, došlo mi je bilo da ga potsetim da mu se neke devojke smeju. Nisam htio da pravim šale, ali verovatno bi se na takvu primedbu moj nosilac zastave srušio. Izgledao je kao mladi zaneseni regrut, ono što se kod nas kaže „ždrebac”.

I ne bojim se da kažem: najviše su me zbunjivala dela sa krupnim imenima. Jedna slika, boja mi skladnih ni drevnih, zove se „Tvorič srećnog života”. A tu, pred fabrikom, sede njih dvojice, nisu više ni mladi i sve mi se čini da će on početi da se igra okretanja šibice, „treći stepen dosade”. Dakle depatetizovana situacija koja je lako mogla da se zove „Na starom mestu” ili, ciničnije, „Stari poznanici”.

Bilo je lepo vreme i bilo je lako praviti viceve. Ali je bilo i tužno pošto je tako nešto nemoguće bilo zamisliti, a i ja sam celo vreme mislio kakvi li su tek oni prosečni umetnici i oni najslabije reputacije. Jer na izložbi je samo malo skulptura (Muhina, Vatagin) i još manje platana, čak mnogo manje nego što se može zamisliti, ispod doživljaja koje može da vam u tom pogledu pruži, recimo sovjetski film „Cvrčak”.

Sa druge strane, videvši pre dve godine jednu jugoslovensku izložbu ovakvih razmera, imao sam retko zadovoljstvo da svakog trenutka, bez ijednog traga sumnje — budem srećan u „nacionalnoj superiornosti”.

Nešto posle zatvaranja izložbe, sa Filmskog festivala u Moskvi došlo su vesti da sovjetski kritičari ocenjuju Brižit Bardu kao „pravu kcer naroda, iskrenu, sposobnu na žrtve”.

KRAJ LETA. — Gledao sam jedan festival filmova na Tašmajdanu (pošto sam propustio festival poezije i Pulu) i video nekoliko filmova. Bilo je izvrsnih za avgustovsko veče, a bila su i dva o kojima treba nešto napisati. Stivensov „Div” sa Džemosom Dinom ima od četiri sata samo dvadeset minuta koji ga podižu blizu vrednosti o kojoj smo slušali i čitali. Ima jedan gvor pijanog parvenija (koga igra Din) uz poletnu muziku „Ruža iz Tekksasa” i radi toga i radi poslednje antirasističke tuče trebalo je sedeti i gledati razvučenu priču. U kojoj veliki umetnik Din uopšte ne sudeluje svojom glumom.

Naš film „Pukotna raja”, radjen prema jednoj konstruisanoj dramati (problem: žena mladog lekara pretrpljuje šest abortusa) i sa slabim dijalozima (sreća, na otvorenom prostoru ne čuje se sve) — samo je jedan u nizu doživljaja koje pretrpljujem ovoga leta. Toliko mi je to već dosadilo da sam izmislio ime — „parterna umetnost”. Jer sve to, konacno, i može da se desi, ali gde je tu ruka umetnika, gde su stvaraci. Inače, imate osećanje kao da nezvani prisustvujete kakvom neprijatnom skandalu. Stidite se ne zbog ličnosti koje se tu „prestavljaju”, nego zbog glumačka koji se lome ili zbog reditelja koji baš nije morao da dozvoli sebi takav incident sa svojim poštovaocima. Tako sam, nešto docije, pročitao i „Belog čoveka” i mogu reći da „Belu decu” necu citati makar imalo samo pet stranica. Pa to nema smisla! A verujete piscu, i našoj kritici (e naičak!) i šta vam na kraju ostaje — da ne verujete samom sebi!

Iz Kine javljaju da „dalji veliki skok napred” neće biti dugačak koliko je to u prvoj verziji bilo predviđeno. Proveravanja dosadašnjih tačaka balističke krive tog skoka utvrdila su da je statistika bila preterano odana propagandi, mrgodnoj i megalomanskoj. Pa su preostale tačke isplanirane sa izvrsnim realističkim i nebusačkim raspoloženjem. Kineski sistem komunista još uvek se održava, ali uz prilične korektive u (mal) tretiranju ličnosti.

Pred sam kraj leta bio sam u Novom Sadu. Galerija Matice srpske je bila na odmoru pa nismo mogli da je posetimo. Ali smo prolazeći ulicom videli kucu Vujadina Boškova. To je lep primer moderne arhitekture, dostojan da se vidi.

29 i 30 avgusta bio sam na Festivalu graditelja Autoputa. Bilo je zanimljivo videti program koji se sam od sebe selektirao, a koji su doterali Ljuba Tađić i Cole Dečermić, udarnici sa dvomesečnim stažom. U programu je bilo najviše numera zabavne muzike, recitovana je „Opomena” D. Maksimović, ali je bilo i dobre rodoljubive poezije i dobrih recitatora, i skečeva sa akcije. Valjda je festivalu bila namera da prikaže raspoloženje i preokupacije graditelja-srednjoškola i studenata. Učinilo mi se da je to — to.

I tako je prošlo još jedno leto.
Mirko MILORADOVIĆ

Antologije već počinju da prave kod nas i pisci globrade kulture; padne čoveku na pamet da se knjiga prosečne debljine može olako napraviti, pa sedne: od ovog dve pesme, od onog tri, i čas posla — antologija gotova. Bili smo svedoci kako je propala Lalićeva i Pupačevićeva antologija jugoslovenske posleratne poezije objavljena pod naslovom „Vrata vremena”. Nije se takoreći ni pojavila a već je bila osuđena: nesmotren ukus njenih sastavljača napravio je skup raznorodnih vrednosti bez glave i repa: što se i dalo staviti u antologiju bilo je svakakvim mitorodjima prigušeno, da im se ni zadatak ni funkcija nije videla.

Ko god namisli da pravi antologiju nek se prvo opomene ima li prava da drugima sugerira svoje poznavanje i svoj ukus u literaturi. Ako je kritičar desice mu se da se do kraja razotkrije. U Palavestri su se, mislim, posle njegove antologije, razočarali čak i oni koji su imali ma i najviše nade za njega kao kritičara, posle Mihizove „Antologije srpske poezije između dva rata” moglo se videti koliko je on stameno stajao u našoj literaturi. To isto desilo se i Mišiću posle njegove „Antologije srpske poezije”. Ali desilo se da se vidi koliko on stameno stoji u našoj literaturi i koliko stameno izgovor od drugih.

Jer je kao antologičar Mišić dosledno izveo svoj teoretski kurs poezije koji se uglavnom svodi, grubo, na jedan stih, odnosno na naslov pesme Laze Kostića koja je po tom stihu i dobila ime — „Medju javom i med snom”. Cela njegova knjiga, podvrgnuta izvanredno osetljivom ukusu, bila je istovremeno i skup najboljih pesama sa ovog kulturnog područja jugoslovenske kulture i potvrda njegove teze o fluidnom ezistiraju poezije „medju javom i med snom”. Sa treće strane, ta antologija — najbolja koja do danas imamo — sintetički je povezala i obedinila razne periode i skretanja naše poezije: unistila razlike medju školama i pokretima, napravila, dakle, kapu pod koju su naišle sasvim različite pesničke ličnosti mogle da stanu i da ne zasmetaju jedna drugoj. Znači: Mišić je uspeo da na čitav isao izvede jednu liniju naše poezije, da, čak i naistražije uzeto, ne izostavi nijednog dobrog pesnika, niti pak ijednu pesmu koja bi bila ravna najboljim u njegovoj Antologiji. Znači isto toliko i to da bi ta antologija morla biti sasvim otvorena i za one koji su se tek posle njenog izlaska formirali u izrazite pesničke ličnosti, jer kad u stogodišnjem postojanju naše poezije nije izostavila ništa što je zbilja antologije bilo vredno, da ne bi izostavila ni ovo što se pojavilo neku godinu kasnije.

Znači, sve u svemu, da kad je Mišić stvarao svoju antologiju, legitimisao se, naravno, i kao kritičar i kao stvaralac, da je preuzeo na sebe ulogu sintetičara koji je ispravio stazu, koji je medju jedne iste obale sabio sve tokove jednog veka naše poezije i, istovremeno, svojim tračnicama, bar za one na koje će uticati, odredio njen hod. Pa ipak, sem gotovo uzgrednih beležaka uz ime svakog pesnika Antologije i veoma oskudnog predgovora koji je više konstatovao punktove antologije, a manje, ili nimalo, rekao o njenom ključu, ostalo nam je da poverujemo u onu Eljarovu rečenicu u prvim redovima tog predgovora koja glasi: „najbolji je izbor pesama onaj koji se pravi za samog sebe”.

Došli smo, dakle dotle, da jedan antologičar ume da napravi, ja mislim — izvrsnu antologiju, a da ne može da je objasni, da čak to i izbegava to da učini.

Postoji jedna krilatice naširoko i svuda prihvaćena: da su teorije u literaturi jalova stvar, ili onako, po srpski rečeno, — mlaćenje prazne slame. Posle bezbrojnih škola i pokreta koji su se javili u stoleću iz nas i posle propasti svih njihovih teoretskih normi, razumljivo je, naravno, što u teorije niko ne veruje i što gleda da ih se okani. Ali, činjenica je i ovo: da sve teorije i sve teoretske norme tih škola u njihovoj apsolutnosti bile su jednostrane i isključive i da je svaka od njih imala zрно svoje istine, a činjenica je i da se do sada, kao

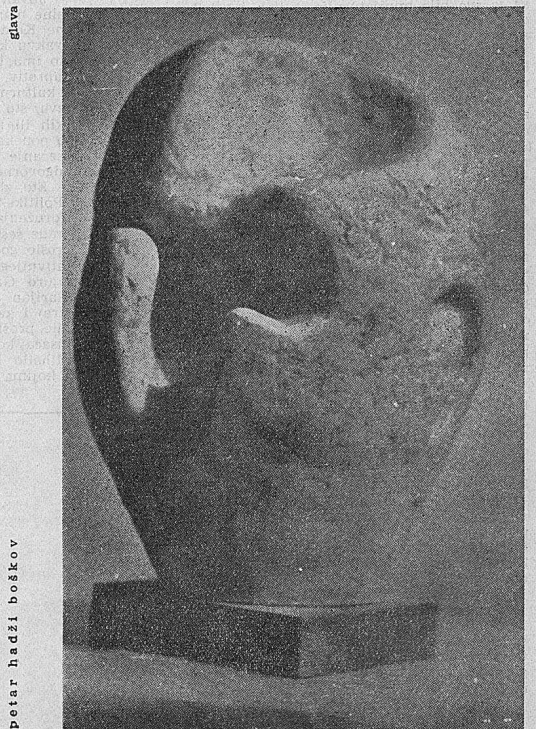
u slučaju Mišić, uspeo jednim sluhom i ukusom, odzgo, „sa vina budućnosti” sve to skupiti, objudiniti, iz svega toga izvuci onaj suštinski doprinos koji je poeziju bitan, najbitniji. Postoji dakle strah od teorija, uostalom opravdan, po tekao još iz nedavno prošlog vremena kad su one svojom isključivošću, i kod nas i u svetu, zaprećivale vidike, pa često i od belog pravile crno.

U ovom trenutku, zbog toga, može se sa priličnom lakoćom stanje u literaturi uporediti sa predmarksističkim stanjem u filozofiji: kad svi filozofski sistemi — šematski i grubo uzet — bili jednostrani i po svojim dejstvima neprihvatljivi, utopljeni medju granice prisilno formiranih sistema koji su i porred svih istina uskoogrudo doneti bili uglavnom netačni, nenaučni mrtvi. Trebalo je da Marks i Engels saberu pozitivne strane filozofskih, socioloških, ekonomskih saznanja i da ih jednom naučnom podlogom podignu do teorije dijalektičkog materijalizma pa da se posle toga pregledno vidi slika istorijskih nužnih vidova mišljenja sa svim manama i elementnim odgovornima na trenutne potrebe vremena. Vreme je bilo sazrelo za jedan takav plod.

Što se u estetici u tom pogledu kasni za ceo vek, normalno je. Uslovi za preobraćanje društvene baze trebalo je i moralo je da sazru pre od uslova koji bi naderadnju naterali da se menja. Moglo se marksistički gledati na razvoj društva i sveukupnost društvenih odnosa pošto je postojala klasa kojoj je marksistički pogled na svet jedino pripadao. Ali se nije mogla stvoriti estetika sa pozicija te klase iz prostog razloga što njena ideologija nije i vladajuća ideologija društva u kome živi, što se umetnost ne može graditi na njenjoj goljoj ideologiji. Da bi se u potpunosti sagledao proces ostvarivanja umetničkih dela, da bi se pronicilo u tajne umetnosti, potrebno je u svakom slučaju izabrati tačku sa koje bi se njen razvitak u potpunosti video i da bi se videli elementi od kojih se umetnička dela grade. A ta tačka nije se mogla olako izabrati pre nego što prodju vozovi književnih škola i pokreta, pre nego što se u paraloj društvenog i umetničkog razvoja ne sagleda u retrospektivi niz faktora koji su zbunjivali, dezorijentisali, vraćali na pravi put. Dok se ne sagleda, dakle, šta je to suštinski umetničko što traje vekovima uprkos svih promena, šta je kod njega postojano a šta promenljivo, gde se i kad gube konci, a gde se pojavljuju reakcije u ipak kontinuiranoj liniji razvoja.

Stalo je se desilo kad bi jedan čovek zaseo, pa na pesmama jedne antologije, kakva je — da opet poslastam — Mišićeva, počeo da u obliku zaključaka stvara teoretske norme? Da li bi otkrio u svima pesmama neki zajednički kvalitet ili nekoliko kvaliteta koji se uzajamno prožimaju i nadopunjavaju? Zar ono što sluh može da oseti ne može da bude rečima iskazano, zar se to ne može obrazložiti, izreći? Ako je umetnik „vrhovni Naučnik”, kao što je tvrdio Rembo, pesnik koji je naučnom tačnošću postizavao poetske efekte, ako se velike pesme zbilja onako stvaraju kao što je Po ispričao o stvaranju svog „Gavrana”, nije li to putokaz za ulazak u mehanizam tog „naučnog”, proračunatog rukovodjenja pri stvaranju poezije? Toliko se dosad nakupilo najrazličitijih književnih dela iz najrazličitijih sredina i istorijskih perioda da je već, mislim, moguće makar i po cenu beskrajnih analiza učiti u trag onom suštastvenom umetničkom što je u svakom od tih dela zastupljeno, onim nekoliko suštastvenim elementima na kojima su suštastveni delo počiva. Jer, kao što kazah malo pre vreme je toliko bar sazrelo da ne mora više da se gleda iz aspekta samo jedne škole ili jednog pokreta, nego sa mnogo uzdignutih visina, sa kojih može pojednako jasno da se vidi i doživi pesnički dah despotičke Stevana Lazarevića, Džora Držića i Milana Dedinca, na primer. Izvanredno osetljive sonde po tako ogromnim vremenskim distancama nužno bi morale da odele efemerno od stameno, plaćanje duga vremenu, modi i zabludama, od probijanja ličnih intenziteta.

Ko danas sa mirnoćom nezagrizenog estete čita celokupnog Lazza Kostića mora nedoljivo da pomisli da je taj pesnik ume upravo rodjen da piše pesme ravne onoj njegovoj božanstvenoj „Santa Maria della Salute”, jednoj od najboljih koje je prošli vek upošte dao, ili onoj drugoj, isto tako lepo tkanoj — „Medju javom i med snom”, ili onoj iz „Maksima Crnojevića” koja počinje sa „Ej pusto more! Ej pusti val!” a da ih, takvih, nije mnogo napisao zato što on, građanin i rodoljub Laza Kostić, svesno nije mogao ni da zamisli da mu je to ka književnoj budućnosti jedini put. Ali je zato jedan drugi talenat, jedna druga ogromnost naše li ature, Milan Dedinac, gotovo jednu celu de-

glava

Doktor hadži boškova